

RESEARCH ARTICLE / Araştırma Makalesi
<https://doi.org/10.37093/ijisi.961411>

Arif Dirlik'in Düşüncesinde Neoliberal Küreselleşmenin Eleştirisi

Elif Bengi Akkuş Elmalı*

Öz

1980'li yıllardan itibaren yeniden canlanan ulus ötesi üretim/ticaret ve güçlenen kapitalist hedeflerle kendini gösteren neoliberal politikalar, modern dönemin disipline yapısından sıyrılıp; toplumsal alanın örgütlenmesinin önemini vurgulayarak ekonomik ve politik amaçlarını gerçekleştirebilmek adına öznelerin bizzat katılımlarının ve aidiyetlerinin kazanımı üzerine kurulu, tüm küreyi farklılıkların ötesinde üst bir toplumsal alan içerisinde bütünleştirmeyi hedefler. Bu yeni dönem, klasik modern dönemin aksine toplumlara ikili karşıtlıklar içerisinde kategorize etmeden ve ötekileştirmeden küresel toplum içerisinde kendi rıza ve farklılıklarıyla dâhil eder. Böylelikle neoliberal küreselleşme, heterojenliğin ve çok merkezli bir yapının görünür olduğu bir düzeni mümkün kılar. Fakat aynı zamanda tüm bu farklılıklar, oluşan küresel toplum içerisinde onun anlam ve sembol dünyalarıyla birleşerek aslında bir noktada ona dönüşmeye ya da melezleşmeye başlamaktadır. Yeni bir paradigma olan neoliberal küresel dönem getirdiği kaotik ve parçalı yapısıyla modernitenin Avrupamerkezci temellerini sarssa da düşünsel ve toplumsal bağlamda ondan tam anlamıyla kopmamıştır. Bu bağlamda, bu yeni düzeni "küresel modernite" kavramı üzerinden eleştiren Arif Dirlik'e göre neoliberal küreselleşme, dünyayı çoklukların görünür olduğu çok merkezli bir yapı olarak tahayyül ederken aynı zamanda bu farklılıkların getirdiği hareketlenmeleri kontrol altında tutabilmek adına özneleri ve toplumların aidiyetlerini kazanmaya ve kontrol altında tutmaya çalışmakta ve bütünleşmeyi, parçalanmayla eşanlı olarak ortaya koymaktadır. Bu durumda küreselleşme modernitenin yapı bozumu üzerinde yükselse de onu yeniden yorumlamanın ötesine gidememiştir.

Anahtar Kelimeler: Küreselleşme, neoliberalizm, modernite, çokluk, post-kolonyalizm

Cite this article: Akkuş Elmalı, E. B. (2022). Arif Dirlik'in düşüncesinde neoliberal küreselleşmenin eleştirisi. *International Journal of Social Inquiry* 15(1), 157–176. <https://doi.org/10.37093/ijisi.961411>

* Araştırma Görevlisi, Bursa Uludağ Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, Bursa / Türkiye. E-posta: bengiakkus@uludag.edu.tr, ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6582-1091>

Article Information

Received 2 July 2021; Revised 12 Oct 2021; Accepted: 5 March 2022; Available online: 30 June 2022

Criticism of Neoliberal Globalization in Arif Dirlik's Opinion

Abstract

Neoliberal policies, which have been revived since the 1980s with transnational production/trade and empowering capitalist goals, it aims to integrate the entire sphere beyond differences into a higher social sphere in order to realize its economic and political objectives by emphasizing the importance of organizing the social sphere. This new era, unlike the classical modern era, incorporates societies into the global society with their own consent and differences without categorizing and marginalizing them in bilateral contrasts. Thus, neoliberal globalization makes possible a pattern in which heterogeneity and a multicenter structure are visible. But at the same time, all these differences, combined with its worlds of meaning and symbol within the global society, actually begin to turn into it or hybridize at some point. Although the new paradigm, the neoliberal global era, has shaken the euro-centralist foundations of modernity with its chaotic and fragmented structure, it has not completely detached from it in the intellectual and social context. In this context, according to Arif Dirlik, who criticized this new order on the concept of "global modernity", neoliberal globalization imagines the world as a multicenter structure in which multiplicity is visible, while at the same time trying to gain and control the belongings of subjects and societies in order to control the movements brought about by these differences, and reveals integration synonymous with fragmentation. In this case, although globalization has risen above the deconstruct of modernity, it has not gone beyond reinterpreting it, and thus alternative discourses have remained superficial.

Keywords: Globalization, neoliberalism, modernity, multitude, post-colonialism.

1. Giriş

Toplumların tarihsel süreçlerine bakıldığında; ekonomik, teknolojik ya da politik gelişmelerin mevcut düzende kırılmalar yaratarak yeni bir paradigmayı beraberinde getirdiğini ve her değişen paradigmayla birlikte toplumsal ve politik yapının da yeniden şekillendiği görülmektedir. Bunun somut göstergelerinden biri olarak; dünyada liberal politikaların ve ulus ötesi üretim/ticaretin yeniden canlanması, kapitalist sistemin güçlenmesi ile yükselen neoliberalizm gösterilebilir. 19. yüzyıl hâkim siyasal-ekonomik ideolojisi olan liberalizm ve liberal ekonomik modelin yeniden yorumlanması olan neoliberalizm ondan, kapitalist hedeflere salt piyasa kontrolüyle ulaşamayacağı noktasında ayrılarak toplumsal alanın ve örgütlenmenin önemi üzerinde durur. Bu sebeple, neoliberalizm öznelerin bizzat katılımlarının ve aidiyetlerinin olduğu yeni ve uygun bir toplum tahayyül ederek ekonomik ve politik amaçlarını gerçekleştirebilmek adına tüm kürenin farklılıkların ötesinde üst bir toplumsal alan içerisinde bütünleştirmeyi hedefler. İşte bu yaşanan politik-ekonomik kırılmayla gelen paradigma değişimi, küresel dünya düzenini etkileyerek, toplumsal yapıların üzerinde onları kapsayan yeni küresel toplumun oluşmasına önayak olmuştur.

Ulus-devletlerin sınırlarının ötesine geçen bu yeni düzende özneler, karşılıklı işbirliği ve ilişkilerin yoğunlaştığı ortak anlam dünyasına sahip küresel bir toplumun yeni üyeleri olarak kendilerine yer edinirler. Bu noktada neoliberal dönemin bir diğer ayırıcı özelliği önem kazanmaktadır; modernizmin yükseldiği ve kapitalizmin kendini gösterdiği klasik dönemlerin aksine toplumları ötekileştirmeden ya da ikili karşıtlıklar içerisinde kategorize etmeden onları mevcut üst hegemonya içerisine eklemleyerek kontrol etmeye çalışmaktadır. Başka bir ifade ile aydınlanma felsefesinin hâkim olduğu kolonyal dönemin tersine, neoliberal küreselleşme toplumların ve bireylerin toplumsal ve kültürel kodlarını dışlamadan onları kabul ederek fakat aynı zamanda onları yeni küresel bir düzenin parçası olduğuna inandırarak toplumsal bir alan kurmayı amaçlamıştır. Yeni düzen tekilliklerden sıyrılıp kendi kültürünü üreterek "çokluk"¹

¹ "Çokluk" kavramı için bkz: Hardt, M., & Negri, A. (2012).

kavramını gündeme taşımıştır. Bunda yaşanan ekonomik, politik ve toplumsal değişimlerle birlikte modernizmin tarihin arka sayfalarına hapsetmek istediği toplumların hareketlenmeleri de etkili olmuştur. Toplumlar bu hiyerarşik kalıplara başkaldırarak kendilerine düzen içerisinde yer açmaya çalışmak adına mücadeleye girişmişlerdir. Bu durum yeni hegemonik güç için eskiden farklı bir politikayı zorunlu kılarak onları yok saymak yerine, görünür kıldığı bir farklılık yönetimi altında, tek bir pota içerisinde bütünleştirmeyi hedeflemiştir. Böylelikle neoliberal küreselleşme, heterojenliğin ve çok merkezli bir düzenin görünür olduğu bir dönemi resmetmektedir. Bir diğer taraftan, küresel bir toplum kurmayı hedefleyen küresel güç, modernizmden ayrılan ve modernizmin sınırlılıklarını aşan daha kapsayıcı bir yapı gibi görünse de sadece onun hiyerarşik ve dönüştürücü yapısını ikna edici bir perde arkasına saklamaya çalışmaktadır. Daha açık bir ifade ile neoliberal küresel dönemde, kurulan yeni toplum içine yerleşen toplumlar modernizmin aksine farklılıklarıyla sisteme dâhil olmaktadır. Fakat bu farklılıklar eklemlendikleri küresel toplum içerisinde onun anlam ve sembol dünyalarıyla birleşerek aslında bir noktada ona dönüşmeye ya da melezleşmeye başlamaktadır.

Bu çerçevede bakıldığında yeni küresel toplum, tek merkezli modern köklerinden sıyrılarak çok merkezli bir yapıda modernitenin Avrupamerkezci temellerini sarssa da düşünsel ve toplumsal bağlamda bu bağlarını koruyarak, neoliberal dönemle birlikte gelen paradigma içerisinde yeniden şekillenmiştir. Bu dönüşümü "küresel modernite" olarak tanımlayan Arif Dirlik'e göre küreselleşme, modernitenin söylemlerini ve bilme biçimlerini parçalarken aynı zamanda onun düşünsel mirasına da sahip çıkmaktadır. Yeni bir paradigma olarak neoliberal küreselleşme, bu bakımdan, dünyanın çok merkezli bir şekilde okunması gerektiği üzerinde dururken aynı zamanda farklılıklardan doğan hareketlenmeleri ve kaotik yapıyı kontrol altında tutabilmek adına gerekli olan kurumların kabulünü içererek, küre üzerinde bir parçalanmayı ve bütünleşmeyi eşanlı bir şekilde içermektedir. O halde, modernitenin temelleri ve sonuçları üzerinde yükselen küresel dönem, her ne kadar modernitenin getirilerini yapı bozumuna uğratmayı hedeflese de yeni paradigma içerisinde bu değerler saklı kalmış ve neoliberal dönem modernist köklerinden kopamayarak, özsel bağını korumuştur. Daha açık bir ifade ile modernizm, küresel dönemde eleştirilere ve sarsılmalara uğrasa da temelde onun öğretileri bir şekilde canlı kalmış; küreselleşme ve modernite arasında karmaşık ve girift bir ilişki oluşmuştur. Bu açıdan küreselleşme için moderniteyi yeniden yorumlayan yeni bir toplumsal imgelem paradigması tanımı öne çıkmaktadır.

O halde, her ne kadar çokluklardan ya da alternatif modernitelerden bahsedilse de modernizmin özünü koruyarak küresel paradigma içerisinde örtük bir yer edinmesi aslında alternatif modernite iddialarının ve "çokluk" kavramının yüzeysel kalmasına neden olmaktadır. Yeni düzen, ötekinin baskılandığı/dışlandığı bir tavrın aksine daha kapsayıcı bir şekilde hegemonyasını kurmayı amaçlasa da tüm toplumların üst bir kültür altında birleştiği bütünleştirici bir toplum idealinden kurtulamaz. Alternatif söylemler, böylece, aslında mevcut tekiliğin/tek bir modernitenin içerisinde kendilerini doğururlar (Dirlik, 2003a, s. 153). Böylelikle bu üst kültüre dâhil olan toplumların yerel ile olan bağının zayıfladığı hissi artarak, bu toplumların yereli daha fazla sahiplenmeye başlayarak kendi kültürlerinin farklılığını/üstünlüğünü vurgulama arzusu somutlaştırmıştır. Fakat küresel kültürün her bir üyesi, bu yeni toplumsal alanın yapısını içselleştirerek ve ona bir aidiyet geliştirerek onun etki alanından çıkamamaktadır. Küresel ile yerel arasında kalan bu melez yapıların ortaya koydukları alternatif olma iddiaları, her zaman için içselleştirdikleri değerlerin izlerini taşıyarak kendini bu

değerler çerçevesinde ispat etmeye çalışmaları, var olanın yeniden üretilmesinin ötesine geçememektedir.

Bu bağlamda yazının temeli olabilecek, farklılıkların baskın bilme biçimlerini yıkarak kendilerini ortaya koymaya çalıştıkları, bütünleşme ve parçalanmanın eşanlı yaşadığı neoliberal küresel dönemin, karşı konulan modern köklerinden ne denli kopabildiği sorusu Arif Dirlik'in² küresel modernite kavramı üzerinden getirdiği eleştiri ışığında anlaşılmalı çalışılacaktır. İlk olarak, yeni bir paradigma olan küreselleşme içerisinde moderniteden kalma bilme biçimleri ve bu biçimleri içselleştiren toplumların eylemlerini anlayabilme noktasında küreselleşme kavramının ekonomik ve politik temelleri olan neoliberalizm sürecine bakılarak, neoliberal küreselleşme kavramı tanımlanmaya çalışılacaktır. Sonrasında ise, bu ekonomik ve politik arka plan dâhilinde alternatif çokluklar ve tekilliğe karşı çoğullukların etkinliği küresel modernite kavramı içerisinde tartışılacaktır.

2. Neoliberal Küreselleşme

Kapitalist ekonominin yükselişi ile birlikte çeşitli kırılmalar ve paradigma değişimleri yaşayan dünya ekonomik düzeni, toplumsal ve politik hayatı da etkileyerek her yeni döneme uygun tarihsel blokların inşasını getirmiştir. Paradigma değişimleri, yaşanan büyük ekonomik krizler sonucunda oluşarak ekonomik yaklaşımı serbest piyasa anlayışının hâkim olduğu liberal ekonomiler ve devlet müdahaleciliğini temel alan korumacı politikalar arasında kurgulanmıştır. Bu kırılmalardan ilki olan 1929 Ekonomik Buhranı'nın ardından, hâkim paradigmayı oluşturan ve *laisse-faire* anlayışını savunan liberal ekonomilere karşı güvensizlik ortaya çıkmış ve bu durum ekonomide daha korumacı bir yaklaşımın gelişmesine sebep olarak devlet müdahaleciliğini merkeze alan Keynesyen ekonomilerin yükselişini getirmiştir. Özellikle iki dünya savaşı arasındaki yıllara hâkim olan korumacı ekonomiler, Amerika ve İngiltere öncülüğünde, uluslararası ticareti geliştirmek adına alınan ve uluslararası faaliyetleri düzenleyen Bretton Woods kararları kadar gücünü korumuştur (Steger, 2013, s. 62).

Bretton Woods kararlarının ardından devlet, ekonomik anlamdaki etkinliğini korumaya devam etse de, bu kararlar özellikle uluslararası serbest ticareti ve üretimi düzenleyen kurumların temellerinin atılmasını sağlayarak, ekonominin yeniden liberalleşmesi açısından korumacı ekonomik düzen üzerinde bir sarsıntı yaşatmış ve neoliberal küresel düzen için bir başlangıç noktası meydana getirmiştir. Çağdaş kapitalist sistemin temellerinin atıldığı Bretton Woods dönemi, uluslararası sistemin güçlenmesini sağlamaya yönelik politikalar barındırırken aynı zamanda devletin güçlü konumunu ve müdahaleci yaklaşımını da barındıran çelişkili bir yapıya sahipti. Bir başka ifade ile uluslararası sistemin gelişmesini sağlayan serbest piyasa ekonomisini savunan liberal yaklaşımın aksine, bu dönemde devlet müdahaleciliği korunarak sermaye hareketleri üzerindeki mevcut devlet genişlemesi mümkün kılınmıştı. David Harvey, bu politik örgütlenme şeklini, siyasal ve sosyal sınırlandırmalar ve düzenlemeler ile çevrelenmiş piyasa süreci şeklinde tanımladığı '*gömülü liberalizm*' olarak adlandırmıştır. Buna göre, iktisadi hareketler başarılı bir şekilde Keynesyen finansal politikalarla korunmaya devam etmiştir

² Lisans eğitimini Robert Kolej'de Elektrik Mühendisliği Bölümü üzerine alan Arif Dirlik, daha sonra tarih eğitimi almaya karar vererek Rochester Üniversitesi'nden 1973 yılında Tarih doktorasını almıştır. Çin üzerine çalışmalar ve araştırmalar yapan Dirlik, 1971-2001 yılları arasında Duke Üniversitesi Tarih Bölümü'nde çalıştıktan sonra 2006 yılında Oregon Üniversitesi'ne geçerek emekliliğine kadar burada çalışmıştır. 20. yüzyıl Çin Tarihi, küreselleşme ve postkolonyalizm konularında yetkin çalışmaları bulunan Dirlik, 2 Aralık 2017 yılında hayatını kaybetmiştir.

(Harvey, 2005, s. 11). Bu çelişkili durum, Bretton Woods döneminin neoliberal küresel döneme hazırlık aşaması olan bir geçiş dönemi olarak tanımlanmasına neden olmasının yanı sıra yeni bir paradigma değişimini getirecek olan OPEC petrol krizinin de temelini oluşturmaktadır.

Yaşanan büyük petrol krizi, ekonomik alanda meydana gelen değişimler ile 70'lerde kendini göstermeye başlayan devletçi ekonomi anlayışın zayıflamasını hızlandırmış ve küresel ekonomik düzende liberal anlayışın yeniden yükselmesine neden olmuştur. Kapitalizme özgü bir örgütlenme şekli olan neoliberalizm, temelini kapitalizmin önceki örgütlenmelerinin yeniden düzenlenmesinden alarak piyasaların kendi düzeni içerisinde hareket etmesi fikrini savunmaktadır (Campbell, 2007, s. 323). 80'li yıllara gelindiğinde ise ABD'de Ronald Reagan, İngiltere'de ise Margaret Thatcher önderliğinde, serbest piyasa ekonomisinin hâkim olduğu özgür bir dünya ekonomisi yaratmak amacı ile kamu müdahalelerinden arındırma politikaları güç kazanmıştır. Devletin küçültülmesi ve kamu işletmelerinin özelleştirilmesini hedef alan neoliberalizm, aynı zamanda piyasa ekonomisinin de dünya çapında yayarak serbest ticaret ve uluslararası piyasaların gelişmesini hedeflemiştir. Bu yeni düzenin temel özellikleri; özelleştirmeler, demokratik kurumların yaygınlaştırılması, emek piyasasının serbestleştirilmesi ve örgütlenmelerinin sınırlandırılması vergilerde indirim yapılması, rekabet ve girişimciliğin desteklenmesi şeklinde sınırlandırılabilir. 19. yüzyıl hakim siyasal ideolojisi olan liberal ekonomi politiğin temel inançlarının yeniden yorumlanmasını temsil eden neoliberalizmde, liberal toplum modelinin bir ideal olarak yerinde durmasına rağmen kapitalist hedeflere salt piyasa kontrolüyle ulaşamayacağı ve devletin yol göstericiliğine ihtiyaç olduğunu kabul edilmektedir (Clarke, 2007, s. 103). Daha açık bir şekilde ifade edilecek olursa, neoliberalizm, klasik liberal anlayış ve kapitalist düzeni yeniden kurgulayarak, uluslararası ticaret ve üretimin yaygınlaşmasını hedeflemiştir. Böylece bu yeni kurgu içerisinde devlet ekonomiyi güvence altına alır, ilerletir ve destekler; devletin temel gayesi ekonominin rahat işleyebilmesi haline gelmiştir (Brown, 2018, s. 74). Aynı zamanda bürokratik engellerin yıkılarak devletin küçülmesini ve araçsallaşmasının yanı sıra aynı çerçevede uygun yeni bir toplum yaratılması da ön plana çıkmıştır (Kazgan, 2009, s. 5).

Bu açıdan bakıldığında neoliberal politikalar, klasik liberal anlayıştan bazı noktalardan ayrılmaktadır. Klasik anlayışın aksine piyasa, doğal düzende ilerleyen bir yapı değil; devletin aktif müdahalesini ve bir hukuk sisteminin yerleşmesini gerektiren inşa edilmiş bir gerçeklik olarak kendini gösterir (Dardot & Laval, 2012, s. 409). Ekonomik hedeflerin yerine getirilmesi noktasında buna uygun bir toplumun varlığının önemini farkında olan neoliberalizm, toplumu oluşturmak ya da toplumu ekonomik çıkarlara uygun bir hale getirmek adına devlet müdahalesinin varlığını ve önemini kabul etmektedir. Başka bir ifade ile devletin piyasadan ve toplumsal alandan tamamen elini çekmesini savunan klasik liberal anlayışın aksine neoliberal yaklaşım, amaçları ile uyumlu yeni bir toplum oluşturma hedefinde, devletin desteğini almaya çalışarak, devleti bir araç konumuna getirmiştir. Devletin toplumsal alandaki etkinliğinden faydalanılarak pozitif müdahaleci bir yaklaşımla ülkeler ve toplumlar, neoliberal ekonomik ilişkilerin rahat bir şekilde işleyebilmesi adına devlet eliyle dönüştürülmüştür. "Serbest ekonomi, güçlü devlet" anlayışının temel alındığı neoliberal dönem, iktisadi koşulların düzeltildiği buna bağlı politik koşulların oluşturulduğu ve tüm bunları dayatacak/kabul ettirecek şekilde toplumsal ilişkileri dönüştürmeyi hedef alan söylem, pratik ve düzeneklerin bütünü kapsamaktadır (Dardot & Laval, 2012, s. 247). O halde, yeni ekonomik dönemle birlikte değişen paradigma, sadece ekonomi politikalarını değil, aynı zamanda toplumsal alanı da kurgulayarak yeni bir toplum yapısı yaratmayı hedeflemiştir.

Kapitalizm, sürekli bir hareketten, pazarın sürekli genişlemesinden, yeninin hızla eskimesi ve yerine yeniler getirilmesinden beslenmektedir (İnsel, 2011, s. 33). Bu bağlamda, 1980li yıllarda hız kazanmaya başlayan neoliberalizm, hedeflediği serbest piyasa ekonomisi ve serbest ticaret yaklaşımı ile kapitalist düzeni yeniden kurarak, tüm dünyayı kapsayan bir pazara ihtiyaç duymaya başlamıştır. Neoliberalizmin belkemiği olan rekabetçi kapitalist düzen, beslenmesi gereken ve sürekli genişleyen bir canavar olarak düşünüldüğünde doyurulabilmesi için daha çok yere ve alana ulaşması zorunlu bir hale gelmeye başlamıştır. Ona geniş bir hareket alanı yaratılarak sermayenin tüm dünya üzerinde rahatça gezinmesi sağlanmaya çalışılmıştır. Böylelikle ulusüstü alana ait olan neoliberal düşünce ve küreselleşme çakışarak birbirini yaratmış olur. Başka bir ifade ile piyasa ekonomisinin sürekli beslenmesi ve devinim halinde olabilmesi için küresel düzen doğası gereği bir zorunluluk halini almıştır.

Sermayenin, sınırları aşarak dolaşma arzusu yukarıda da belirtildiği üzere sadece ekonomik politikalarla sınırlı değildir. Ulus devlet sınırlarını aşan bu yeni düzende ülkeler, devletler eliyle hem siyasal olarak hem de toplumsal olarak sistem içerisine entegre edilmeye başlanmıştır. Diğer bir ifade ile kurulmak istenen küresel düzen, ekonomik yeterliliklerinin yanı sıra üst yapısal anlamda da inşa edilerek, neoliberal ekonomik yapıya uygun, ortak anlam dünyasına sahip küresel bir toplum ve öznelerin oluşturma çabasını da kapsamaktadır. Bu bilgiler ışığında küreselleşme, "dünya ölçeğindeki toplumsal karşılıklı bağımlılıkları ve mücadeleleri meydana getiren, çoğaltan, yaygınlaştıran ve yoğunlaştıran toplumsal süreçlerin çok boyutlu kümesini ifade etmektedir." (Steger, 2013, s. 31). Neoliberal küreselleşme, tüm dünyayı farklılıkların ötesinde aşkın bir şekilde kapsayarak, yeni anlam dünyası içerisinde yer verilen öznelere, küresel topluma ait bir kimlik kazandırmaya çalışmaktadır. Daha açık bir ifade ile kapitalist sistem, işlerliğini koruyabilmek adına farklı toplumsal yapılardan gelen, farklı kimliklere ve aidiyetlere sahip olan özneleri, küresel toplumun üyeleri olacak şekilde ikna etmeye ve onların yeni toplumun öznelerarası anlamlarını içselleştirmelerini sağlayarak aidiyetlerini kazanmaya çalışır. Kısaca küreselleşme, hem yapısal hem de stratejik olarak, bir toplumsal ilişki alanı ve toplumsal ilişkilerin yeniden yapılanmasını talep eden süreci içerir (Jessop, 2009, s. 26)

Bu bağlamda bakıldığında alt yapı ve üst yapı arasındaki organik bağı oluşturmayı hedefleyen küreselleşme, toplumsal alanın inşasını ve bu toplumsalı oluşturan bireylerin aidiyetlerini kazanmayı/ tercihlerini yapılandırmayı amaçlayan iktidar eylemlerini içermektedir. Hegemonik bir düzen sunan neoliberal küreselleşme, ihtiyaç duyduğu küresel toplumu oluşturmak adına bireyi ve onun tercihlerini yapılandırmayı ve bir noktada bireyi kontrol etmeye çalışmaktadır. Bu açıdan neoliberalizm bir ideoloji ve ya bir iktisadi politika olarak tanımlamanın ötesinde yönetilenlerin eylemlerini/tutumlarını yapılandırmaya ve örgütlemeye çalışan bir akılsallık olarak önem kazanır (Dardot & Laval, 2012, s. 8). Tam olarak bu noktada önemli bir ayrım ön plana çıkmaktadır. 1980'lerden itibaren başlayan neoliberal küresel dönem modernizmden temellenen fakat birçok noktada da ondan ayrılan bir yapı üzerinde yükselmektedir. Daha açık bir ifade ile toplumsal alanın ön plana çıkması ve değerlendirilmesi ile birlikte toplumlar hiyerarşik değer kategorileri içerisine sıkıştırılarak ötekileştirilmek yerine farklılıkları ve her toplumun sahip olduğu kendi anlam dünyası kabul edilmiştir. Bu durum modern dönemin dayatmacı yaklaşımının kırılmasını ve sisteme kendi rızaları ile katılmış toplumlar ve öznelerin aidiyetlerinin kazandırılmasını sağlamıştır. Yani küresel toplum bireylerin kendi istek ve rızalarıyla kurularak, bu aidiyeti içselleştiren bireyler tarafından bizzat yeniden üretilmektedir. Bu farklılaşmayı Michael Hardt ve Antonio Negri, disiplin toplumu ve kontrol toplumu ikiliği üzerinden açıklamaktadır.

Disiplin toplumunun ardından gelen kontrol toplumu, daha yumuşak ve öznenin zihninde, tercihlerine sızarak orada yer etmeye çalışan bir müdahalecilik anlayışını benimsemiştir. Fordist üretim tarzı ve Keynesyen politikanın hâkim olduğu modern dönemin bir parçası olan disiplin toplumu, öznelere ekonomik yapının tek boyutlu ürünleri olarak biçimlendirilerek toplumu ikilikler üzerinden sınıflandırmaktadır (Hardt & Negri, 2012). Buna göre bir normallik algısı çerçevesinde öznelere sınıflandırıldığı, içerisi/dışarı kavramının güçlü halde bulunduğu disiplin toplumlarında, iktidar, yanlış olanı doğruya çevirmeyi ya da dışarının içselleştirilmesini hedeflemektedir (Hardt & Negri, 2012, s. 156). Modern dönemin bu tekçi yapısının aksine kapitalizmin yeni aşaması olan küreselleşme, postmodernizm olarak ifade edilecek olan kendi kültürünü üreterek çokluk ve çoğunluk yaklaşımını gündeme getirmiştir (Dirlik, 2009, s. 29). Disiplin toplumunun belirtilen bu kısıtlayıcı ve ayrıştırıcı tavrına karşılık ortaya çıkan toplumsal hareketler, postmodern dönemin tetikleyicisi olmuştur. Buna göre kontrol toplumu, özneyi tek bir kimlikle sınırlamak yerine, onun birden fazla aidiyeti olduğunu kabul eder (Hardt & Negri, 2012, s. 333). Bu bağlamda çoklu bir yapıya sahip kontrol toplumunda iktidar, farklılıkları kucaklayarak aynı pota içerisinde kendine bağlamayı hedeflemektedir. Dayatmanın ve disipline etmenin aksine davetkar bir tavırla konsensüs ortamı sağlayarak 'rıza'yı üretmeye çalışmaktadır.

Bu çerçevede bakıldığında, neoliberal dönem, modernitenin bir getirisi olan ve disiplin toplumuna hâkim tekçi anlayışı sarsarak daha kapsayıcı bir yapıya bürünmektedir. Temelinde Avrupamerkezciliğin yattığı bu tekçi yaklaşım, toplumları hiyerarşik bir değer skalası içerisinde değerlendirerek onları Avrupa'nın içerisi ve dışarı şeklinde sınıflandırmaktadır. Batının dışında kalan toplumların 'olması gereken' dönüştürülmesi gerektiğini savunan modern düşüncenin aksine neoliberal küresel dönem, farklılıkları kabul ederek toplumları inşa ettiği yeni öznelere anlamlar altından birleştirmeyi amaçlar. Küresel döneme hâkim olan bu kontrol toplumu yaklaşımı, baskıcı bir şekilde özneyi hâkimiyet altına alarak onu değiştirmeye zorlamak yerine özneyi ve tercihlerini yeniden inşa ederek öznelere sistemi sahiplenmelerini ve içselleştirmelerini, bu yolla ise kendi rızaları ile küresel topluma eklenmelerini sağlamaktadır. Fakat bu yeni düzen, sonraki bölümde açıklanacağı üzere, modernizmin olumsuzluklarını sarsan kapsayıcı bir portre çizse de yüzeyinin altında Modernitenin Avrupamerkezci hükümdar yapısından kopmayan tarafını saklamaktadır. Küresel bir medeniyet kuran neoliberal küreselleşme, farklılıkları koruduğunu iddia etse de onları kendi potası içinde eriterek yine bir tekilliğe götürdüğü belirtilebilir. Bu açıdan bakıldığında yeni küresel medeniyet düzenli ve tek merkezli modern köklerinden sıyrılarak kaotik ve çok merkezli bir halde modernitenin evrenselci temellerini sarsa da; düşünsel, kültürel ve ekonomik bağlamda Avrupamerkezci bağlarından tam olarak kopabildiği söylenemez (Erkizan, 2002, s. 62).

O halde neoliberal dönem ile başlayan bu paradigma içerisinde küreselleşmeyle gelen yeni toplumsal, siyasal alan moderniteyi yıkmak yerine onu farklı bir düzeye taşımıştır. Bu dönüşümü küresel modernite olarak tanımlayan Arif Dirlik, modernitenin sonuçlarından doğan fakat onun söylemlerini ve bilme biçimlerini parçalayan küreselleşme kavramının hem dünyanın merkezileştirilmesini hem de farklılıkları ve kaosu sınırlandırmak için gerekli olan kurumların kabulünü yani parçalama ve bütünleşmeyi eş zamanlı içerdiğini belirtir (Dirlik, 2009, s. 72). Dünyanın küresel paradigma ile merkezileşebilmesinin ise öncelikle merkezileşmesine bağlı olduğunu söyleyen Dirlik, bu bakımlardan küreselleşmenin moderniteden temellendiğini belirtirken; neoliberal küresel dönemde modernitenin ise evrimleştiğini/dönüştüğünü vurgulayarak iki kavramı koparmak yerine sahip oldukları ortak özsel bağın korunduğunu ifade eder. Başka bir ifade ile küreselleşme, modernitenin tekçi kategorizasyonun ötesinde farklılıkları

sistem içerisinde kabul edilebilir kılarak bir parçalanmayı barındırırken aynı zamanda özellikle sermayenin uluslararasılaşması ile zorunlu bir bütünleşmeyi de sağlamaktadır. Böylelikle, özellikle modernitenin hegemonik bütünlük/birlik hedeflerine de kısmen ulaşmış olmaktadır. Burada asıl anahtar noktaya bakıldığında, moderniteyle yükselen batının hegemonik yapısının özsel anlamda kendini koruduğu görülmektedir. Neoliberal dönemle birlikte güç Avrupa'dan Amerika'ya kaysa da modernitenin temelinde yatan batı merkezli hegemonik dünya hedefleri saklı kalarak, değişen toplum yapının kontrolü nedeniyle şekil değiştirmiştir. Dirlik'in de belirttiği üzere küresel dönem, siyasal ve kültürel farklılıkları idare edilebilir hale getirmek için kültürleri şeyleştirerek, moderniteye karşı çıkış yollarını kontrol altına almaya çalışır. Bir anlamda küresel ölçekte bir farklılık yönetimi uygulamaktadır (Dirlik, 2009, s. 105).

3. Küresel Modernite

Bu tarihsel bağlam içerisinde modernitenin yeni hali olarak küresel modernite kavramını tanımlayan Arif Dirlik, öncelikle küreselleşmeyi teorik olarak anlamak ve anlamlandırmak noktasından yola çıkarak, onu modernizmi yeniden yorumlayan bir toplumsal imgelem paradigması olarak tanımlamaktadır (Dirlik, 2000, s. 10). Mevcut paradigmayı oluşturan süreç yukarıda da belirtildiği gibi çeşitli kırılmaların sonucunda ortaya çıkmaktadır. Bu kırılmalardan ilki, söylenildiği gibi, ekonomik alandaki liberalizmin yeniden yükselişle birlikte kapitalizmin güç kazanarak sermayenin uluslararasılaşması iken; bir diğer önemli nokta ise buna bağlı olarak toplumsal alanda meydana gelen değişimlerdir. Dünya düzenini etkileyen yeni paradigmanın oluşması hiçbir zaman tek boyutlu ya da tek belirleyeni değildir. Ekonomik ve toplumsal nedenler daima birbirini etkileyerek mevcut düzeni meydana getirirler. Bu açıdan toplumsal ve kültürel alanda modernizmin ve küreselleşmenin yayılmacı hali farklı toplumlarda farklı gelişim ve etkileşimler göstererek küresel düzenin çoklu yapısında etkili olmuştur. Hem kapitalizmin yayılmacılığı hem de modernist ötekileştirme ve baskının yarattığı tepkiler zamanla farklılıkların güç kazanmasını ve öne çıkmasını sağlamıştır. Bu açıdan bakıldığında sermayenin küreselleşmesiyle Avrupamerkezci egemenliğe meydan okuyan yeni ekonomik ve siyasal güç merkezlerinin ortaya çıkması homojenleştirici ve tahakkümcü Avro-moderniteyi çoğul bir yapıya evirerek farklı bir düzleme taşımıştır (Dirlik, 2009, s. 9).

Başka bir ifade ile modernitenin hâkim olduğu paradigma içerisinde, ekonomik ve sosyal şartların karşılıklı etkileşimi ile şekillenen dünya düzeni kendi yapısını oluşturarak, genelden öze doğru toplumlar ve bireyler üzerinde etkili olmuştur. Fakat bu etkileme pasif ve tek yönlü olmaktan öte değişen süreç içerisinde modernist anlayışla yoğrulan parçaların tepkisini de meydana getirmiştir. Bu tabandan gelen etkileşim modernitenin evrenselci ve tekçi yaklaşımını titreterek farklı seslerin ortaya çıkmasını sağlamıştır. Bu durumu yorumlayan Dirlik, zamanın modernleşme tarafından tarihin çöp sepetine atılan gelenekler ve ideolojilerin, küresel ilişkilerin yeniden biçimlendirmesiyle güçlenerek geri geldikleri bir kalabalıklaşma zamanı olduğunu belirtmektedir (Dirlik, 2009, s. 92). Bu açıdan modernitenin sunduğu standardizasyon, konformizm ve düzene karşılık küreselleşme, bunları sarsarak kuralsızlığı, heterojenliği, başkaldırıyı ve dolayısıyla kaosu getirerek; modernitenin bir ironisi olarak belirir (Sarıbay, 2004, s. 35).

Aydınlanmadan beslenen modernist düşünce, akla dayalı bir şekilde oluşturulan evrensel yasaların altında yüksek ve özgür topluma ulaşabilmeyi ahlaki bir ödev olarak kabul etmektedir. Bu ereğe ulaşmak ise ancak mevcut ideallerin, bütünü idealleri haline gelerek evrensel bir

birleşme ile mümkün olacaktır (Özlem, 2004, s. 111). Bu açıdan modernite, insanlığın dünya çapında, karşılıklı bağlılığına ve bir örneğine yaptığı atıfla küreselleşmenin temellerinin oluşturmuştur (Tomlison, 1999, s. 99). Bu evrensel doğruya ulaşma ideali ise dışlayıcı ve tekçi bir halde Batı'nın üstünlüğüne dayanmaktadır. Batı kendini merkeze alarak, dünyayı bu evrensel değerler ışığında birleştirerek özgürleştirecek ve tarihin nihai noktasına ulaşabilecek tek güç olarak kendini konumlandırarak dünyayı batı-doğu ekseninde ayırmakta ve doğuyu evrensel değerlere çıkararak evrensel kozmopolit³ ideali gerçekleştirmeyi hedeflemektedir.

Bu idealler çerçevesinde, Batı kendi özgül kültürel değerlerinin evrensel geçerliliği olduğunu iddia ederek, farklı kültürel yapıları düzeltilmesi gereken alanlar olarak ötekileştirmekte ya da dışlamaktadır. Avrupamerkezli bu modernite anlayışı, dünyayı batı ve diğerleri olarak sınıflandırarak, diğerlerini ehlileştirmeye uğraştığı disipline edici bir yapıya sahiptir. Bu yapıyla dolayısıyla bir taraftan dayattığı olgu ve değerler diğer toplumlar tarafından içselleştirilerek, toplumların kendi anlam dünyaları çerçevesinde yorumlanmış ve moderniteye yönelik farklı yaklaşımların gelişmesini sağlamıştır. Fakat bir diğer taraftan ise –maddi ve kültürel anlamdaki sömürgeciliğin ve kolonyal hareketlerin etkisiyle– batıya karşı bir direnç alanı oluşturarak modernitenin erekselliğini ve evrenselliğini sorgulanır hale getirmiştir. Başka bir şekilde söylemek gerekirse, farklı kültürlerin ve toplumsal yapıların mücadeleye sokulması ve bir değer skalasına tabi olması onların güçlenmesine ve aralarındaki ayrımların keskinleşmesine neden olarak yeni paradigmanın içerisini dolduran farklılıkların düzene dâhil olma arzusunu artırmıştır (Dirlik, 2009, s. 86).

Moderniteyi küreselleştiren yeni düzenin tetikleyicisi, bu çerçevede, ereksel bir tarih anlayışı fikrinin yıkılması ve meta-anlatıların sarsılmasıdır. Başka bir ifade ile ulaşılması gereken ideal düzenin tek bir hali olduğu fikrinin etkisini kaybetmeye başlaması ile Batı merkezli kolonyal düzen sorgulanır hale gelmiştir. Dünya yaşanan ekonomik gelişmelerle de birlikte artık tek merkezli bir yapıdan birçok merkezin var olduğu, merkezsiz bir yapı olarak okunmaya başlamıştır. Neoliberal politikaların etkisiyle başlayan ve özellikle Sovyet rejiminin yıkılmasıyla hız kazanan bu yapı değişimini Arif Dirlik 'Küresel Modernite' kavramı ile açıklar. Ona göre, küreselleşme, modernitenin yerini almış yeni bir paradigmadır. Yeni ekonomik ve siyasi güç merkezlerinin ortaya çıkması, modernist paradigmanın kurmaya çalıştığı kültürel ortaklığın yüzeyinin altında hareketlenen farklılıklar, sınırlarda yoğunlaşan hareketler ve ulusları aşan sorunlar modernizmin getirilerini –ulus devlet de dahil olmak üzere– sorgulanır hale getirmiş ve farklı merkezlerin varlığının kabul edildiği yeni bir sistemin/ kurumların ortaya çıkışını sağlamıştır (Dirlik, 2009, s. 53). Avrupamerkezci erekselliğin ve evrensel kurumsal düzenlemelerin yetersiz olduğu vurgusuyla ön plana çıkan bu yeni küresel düzen, modernitenin sunduğu gelişim ve ilerlemeyi amaçlayan lineer anlayışın aksine; doğru-yanlış ya da olan-olması gereken ayrımlarının dayattığı dışlayıcı tavrı bir kenara bırakarak, daha kapsayıcı bir şekilde

³ Aydınlanma sonrasında modernist düşüncenin tarihin sonu olarak tasavvur ettiği nihai nokta olan özgür toplum ancak, akla dayalı bir şekilde kurgulanan ahlaki yasaların varlığı ile mümkün olacaktır. Akıl devletine yaklaşmış Avrupa ise, dünyayı bu evrensel değerler ışığında birleştirerek özgürleştirecek ve tarihin nihai noktasına ulaşabilecek tek güç olarak kendini konumlandırmaktadır. Bu bakımdan, özellikle Kant'ın üzerinde durduğu kozmopolitanizm ön plana çıkmaktadır. Kant ahlaki bir ödev olan özgür insana ulaşmanın, evrensel bir birleşme sonucunda gerçekleşeceğini belirtmektedir. Yani, mevcut ideallerin bireylerin değil bütünü idealleri haline gelmiş olması gerekir (Özlem, 2004, s. 111). Bu açıdan kozmopolit yaklaşım, insanlığın dünya çapında, karşılıklı bağlılığına ve bir örneğine yaptığı atıfla Avrupamerkezci küreselleşmenin temellerini oluşturmaktadır (Tomlison, 1999, s. 115). Diğer bir deyişle, yönetsel bağlılıkların ötesinde kültürel bir birleşmeyi de içerisinde barındırarak Avrupalı bir dünya tasavvuru çizen ve tüm küreyi kapsayacak bir devletin varlığını işaret eden kozmopolit düşünce, ulus devletlerin sınırlarını ve yönetimini aşan demokratik biçimler ve siyasal kurumların varlığını öngörür (Tomlison, 1999, s. 266).

tüm farklılıkları içerisinde almayı hedefleyen, ötekilerin toplumsal, siyasal kültürel birikimlerini moderniteye dâhil etmeye yönelik bir yapı olarak ortaya çıkmıştır.

Küresel modernite kavramlaştırmasında asıl temel nokta bu farklılıkların olumlanması sonucunda modernist bilme biçimlerinin parçalanması ve modernleşme söyleminden belirli noktalarda kopuşu içermesidir. Fakat bu birbirini yok eden durumları ifade etmenin ötesinde, küresel değişimlerle birlikte birbirini yaratan ve dönüştüren süreçlere denk düşerek Avro-modernitenin yıkılmak yerine yeniden kavramlaşarak evrilmesini sağlamış, küreselleşme ve modernite birbirlerinin içine geçen girift bir ilişkiye dâhil olmuştur. Bu girift yapı şu anlama gelmektedir: Küreselleşme her ne kadar modernitenin tekçi ve dayatmacı yapısına karşılık farklılıkları sisteme dâhil etme çabasıyla onun aşıl tendomunu zorlasa da kapitalizmin nihai zaferine ve modernizmin Batı temelli kültürel bir birleşmeyi hedefleyen evrensellik idealine gönderme yapmadan anlaşılabilir. Dirlik'in de belirttiği gibi, küreselleşme, toplumların kapitalizmin ekonomik, politik ve kültürel bütün sonuçları ile kapitalist bir modernite içerisinde bütünleşmesiyle birlikte anlam kazanmakta, yani kapitalist modernitenin sonuçları ile yoğunlaşan ve hızlanan ilişkiler, küreselleşmenin temellerini oluşturmaktadır (Dirlik, 2009, s. 89). Bu durumda, Avrupalı kökleri içerisinde formüle edilmiş ve ardından Avro-Amerikan hegemonyası altında küreselleşmiş bir modernite ile eş zamanlı olarak farklılıkların yaygınlaşması karşısında geri çekilme sürecinde olan bir modernite arasında kalan küresel modernite, Avro-modernite'nin hem bir ürünü hem de bir yadsımasıdır (Dirlik, 2012, s. 13). Bu bağlamda bakıldığında ekonomik, politik ve toplumsal değişimlerle şekillene yeni küresel paradigma modernizm ve getirilerinin eleştirisi üzerine kurulsun da ondan özsel olarak kopmamış, onun hem kabulü hem de reddini içermektedir. Bahsedilen iki kavram ironik bir şekilde birbirlerine bağlanmış durumdadır.

O halde bu iki kavramın çelişmesine yönelik şu soru sorulabilir: Batılı modernist söylemin neoliberal küreselleşmenin yayılcı ve bütünleştirici politikaları ile ideallerine en çok yaklaştığı nokta, onun en çok eleştirildiği ve kırıldığı nokta iken hegemonik gücünü hâlâ nasıl korumaktadır? Yukarıda da belirtildiği gibi küreselleşme, neoliberal dönemde, farklı toplumları ve değer sistemlerini içerisine alarak genişlerken, bunu modernitenin tekçi ve dışlayıcı yapısının aksine daha kucaklayıcı bir misyon ile yapmaktadır. Fakat küreselleşme ile gelen bütünleşme, tüm küreyi kapsayan ortak değerlerin kabulünü de getirir. Her toplum gibi yeni küresel toplum da ortak kimlik ve değerler altında birleşmeyi zorunlu kılarak bir üst yapının varlığını elzem hale getirmekte ve farklılıkları küresel bir bütünlük içerisinde çözmekte, parçalanma ve bütünleşmeyi eşanlı olarak yaşamaktadır. Diğer bir ifade ile küresel modernite çoklu yapısıyla Avro-modernitenin yerini almak istemesine rağmen Avro-modernite temellerinden kurtulamamasının yanı sıra, çoklu yapısı da görece yüzeysel kalmaktadır. Moderniteyi parçalamaktan ziyade onu başka bir boyuta taşıyan yeni küresel düzen, toplumların farklılıklarını, seslerini, deneyimlerini ve kültürlerini koruyarak, ekonomik, politik ve kültürel bir bütünlük içerisinde sisteme dâhil etmeyi hedeflemesi bir farklılık yönetimini getirirken alttan alta bu kültürleri metalaştırmaktadır.

Diğer taraftan küreselleşmenin ekonomik/kapitalist boyutu farklı merkezlerin eklemlendiği bütünsel bir yapıyı zorunlu kılar. Farklılıkların görünür hale geldiği ve Avrupamerkezci bakışa karşı bir duruşun sergilendiği bir zaman dilimi içerisinde sürekli büyüme ve yeni mekânlara sahip olma dürtüsüyle hareket eden kapitalizm, küreselleşmenin öznesi olarak bu yeni mekânları düzene dâhil etme amacıyla hareket ederek çok kültürlü bir kılığa bürünmeye çalışır. Üretim ve iş gücünün uluslararasılaşması ve uluslararası alanda işleyebilmesi, daha önce de

değindiği üzere, ortak kurumların, kuralların hatta üst bir kültürün benimsendiği ortak bir küresel toplumun kabulüne dayanmaktadır. Bunun için yerle inerek farklılıkları kabul eden küresel düzen ve mevcut küresel kültür, bizzat yerelin ve diğer farklılıkların rızası ile yeniden üretilmektedir. Bu saydam teklik altında toplanma, alternatif moderniteler iddialarını ise yüzeysel bırakarak, dünyayı farklı merkezlerin eklemlendiği ama temelde tek bir hegemonyanın altında toplanmış bir bütünlük olarak inşa etmektedir. Yani, çok kültürlü ve çok merkezli olan yeni yapı, tabandan yukarıya doğru yüzeyi zorlasa da adeta şeffaf bir tavanın altında onu çatlatan, zorlayan fakat kıramayan hareketler olarak. İçselleştirdikleri modernist kültürden kurutulmamıştır. Böylelikle, modernitenin eleştirisi ve farklılıkların yükselmesi modernizmi yok eden bir süreç olmanın aksine onun evrensellik ve bütünlüşme ideallerinin küreselleşme ile farklı bir evreye geçtiğini yinelemek daha doğru olacaktır.

Bu bağlamda, açıklanmaya çalışılan neoliberal küreselleşme ve modernite arasındaki bağı daha açık anlayabilmek için yeni düzenin hegemonik yapısı ve iktidar ilişkileri içerisinde Dirlik'in de üzerinde durduğu kolonyal/post-kolonyal tartışmalar önem kazanmaktadır. Kapitalizm ve emperyalizmin en büyük kaynağı olan kolonyalizm, anayurtları ile bağlantılarını koruyan emperyal güçlerin, ekonomik çıkarlar ve bu çıkarlara uyumlu olacak şekilde toplumsal baskılamalarla bir yöreye yerleşerek, sömürmesi anlamına gelmektedir. Modernitenin başlatıcısı olan Avrupa'nın öncülüğünde gelişen kolonyal hareketler, yerleştikleri ülkelerde mal ve zenginlik üretmek ve mevcut kaynakları sömürmekten daha fazlasını yaparak ülkelerin ekonomik yapılarını kendi sistemleriyle sorunsuz bir şekilde ilişkiye sokabilmek ve uyumlulaştırabilmek adına yeniden yapılandırmışlardır (Loomba, 2000, s. 113). Kolonyal hareketler sadece ekonomik temelde kalmamış ve bu ekonomik ilişkilerin devamı için toplumsal hatta kültürel uyumu da gerekli hale getirmiştir. Aynı zamanda modernitenin başlatıcısı olan Avrupa, öteki olarak gördüğü dünyanın "gelişmemiş" kısmını kalkındırmayı – kozmopolit düzen anlayışı ve modernite projesi bağlamında- kendine bir misyon kabul etmesinden dolayı kolonileştirdiği ülkeleri ekonomik, siyasi ve toplumsal olarak yeniden şekillendirmeye gayret ederek, aslında bir bakıma farklılıkları yok saymaya, onları baskılamaya, değiştirilmesi ve düzeltilmesi gereken aşağı/barbar toplumlar olarak söylemsel olarak yeniden inşa etmiştir. Bu durum kolonyalizm en büyük çelişkilerinden biri olan, hem kendi ötekilerini modernleştirmeye hem de bunları kalıcı bir ötekilik konumunda sabitlemeye çalışmasını göstermektedir (Loomba, 2000, s. 199). 19. yüzyıla ait olan kolonyal dönem modernite en belirgin somut hali olarak ötekini 'yanlış, olmaması gereken' olarak kurgulayarak normalleştirmeyi amaçlaması bakımından 20. yüzyıl emperyal ilişkilerinden ayrılır. Diğer bir ifade ile 20. Yüzyıl, küreselleşme ile gelişen yeni emperyal dönem, kolonyal dönemde baskılanan toplumların kabuklarını kırarak farkındalık kazandıkları ve seslerini duyurmaya çalıştıkları, -küresel modernitenin temeli olan- modernizmin getirilerini zorladıkları bir döneme denk gelmektedir. Postkolonyal eleştiri ise tam olarak buradan hareketle, kolonyal dönemde Avrupa'nın söylemsel olarak inşa ettiği 'üçüncü dünya' kökenli aydınların getirdiği eleştiriler üzerine şekillenmiştir. Aydınlanma sonrası Avrupa'nın tüm temel-anlatılarını reddederek, Avrupamerkezciliğin ve ereksel tarih anlayışının eleştirisi olarak öne çıkan Postkolonyal eleştiri, Avrupamerkezci modernitenin keskin sınırlandırmalarına karşı bir başkaldırı olarak tarihten dışlanmış olanlara söz hakkı vermiş ve düşünsel bir alan açmıştır (Dirlik, 2010, s. 104). Eşit kültürler ve toplumlardan bahsederek farklılıkların olumlandığı bir çizgiyi savunmuştur.

Küresel modernite ise düşünsel temellerini, işte bu postkolonyal söylemden alırken bir diğer taraftan ise, kolonyal modernliğin sonunu değil nihai zaferini simgelemektedir. Küresel

modernlik "ötekinin" tanınması, fark edilmesi bakımından kolonyal modernist geçmişinden ayrılrsa da Batı merkezli modernlik iddiaları tüm dünya tarafından içselleştirilmiş ve bizzat özneler tarafından yeniden üretilmektedir. Buradan çıkışla, modernliğin güçleri tarafından biçimlendirilmiş bir dünyada Avrupamerkezciliğin dışı diye bir şeyin olup olmadığını sorusunu soran Dirlik, Avrupamerkezci söylemin devlet oluşumlarından, evde yürütülen işlere kadar toplumlara birçok açıdan kuşatarak, onların bir parçası haline getirdiğini belirtir (Dirlik, 1998, s. 260). Aynı şekilde postkolonyal eleştiri noktasında bakıldığında da Batı'nın kalkınmacılığı ile gelişen ulusların, iktidar merkezlerinde yetişen aydınlar ve toplumlara yönetme görevi üstelenen elitler, her ne kadar bu batı hegemonyasını kırmaya çalışarak bir alternatif üretme çabasında olsalar da ulusaşırı kapitalizmin dünyası veya onu garanti alan küreselleşme ideolojisinin ötesinde hareket edemezler⁴ (Dirlik, 2009, s. 150). Kolonyal sistemde yoğrulan toplumlar, sisteme alternatif oluşturmak için direniş alanları gerçekleştirmenin aksine düzen içerisinde kabul görmek arzusu ile eylemde bulunurlar.

O halde farklılıkları müzakereye dayalı bir şekilde kontrol⁵ ederek, ortak değerler ve çıkarlar paylaştığı uysal özneler üreten neoliberal küresel düzen, barındırdığı özneleri yıkıp yeniden inşa etmek yerine onları kendi ağının içerisine dâhil ederek, ortak bir üst yapısal alanda bütünleşmeye teşvik eder. Modernitenin dışlayıcı tavrının ürettiği karşıt hegemonik hareketlere karşılık bu karşıtlıkları sistem içerisine davet ederek, gönüllü katılımlarının sağlanması mevcut küresel düzeni güvence altına alırken aynı zamanda eklenen özneler tarafından yeniden üretilmesini sağlayarak dünyayı adeta bir nar gibi bütün bir kabuğun altında aynılaşan parçalar halinde toplamaktadır. Aslında burada yeni küresel düzenin egemen güçleri, modernist kolonyal düzenden çıkardıkları hatalarla -bir diğer taraftan ise onun içselleştirilen değerleriyle-farklılık söylemleri örtüsünün altına gizlenerek bir karşıt hegemonya üretmeden özneleri dışlamak yerine onları düzene eklemeyerek, yeni topluma aidiyetlerini kazandırmayı amaçlamaktadır. Başka bir ifade ile özneler, küresel kimliğe aidiyeti güçlendirecek birçok değer ve sembolü içselleştirerek kendi lokal kültürlerine bağlandıkları gibi küresel medeniyete de aidiyet geliştireceklerdir (Levine, 2004, s. 70). Bu durumda bu direniş alanları, hissettikleri aidiyet temelinde, mevcut hegemonik düzeni üst bir noktada konumlandırarak, kendi varlığını onun bu gücüne gönderme yaparak kanıtlamaya çalışacak, böylelikle mevcut hegemonyayı aslında yeniden üretmiş olacaklardır. Dirlik'in de belirttiği gibi aynı şekilde Batı'nın kurduğu söylemsellik ile yetişen aydın kesim. postkolonyal eleştiri ile modernitenin ve kolonyal politikaların getirilerine itirazla ortaya çıksalar da içselleştirdikleri bilgi kümesi çerçevesinde kendilerini tanımlamaya çalışır. Böylelikle, küresel düzenin egemenlik alanı içerisinde yer alan alternatif güçler ya da farklılıklar iki alan arasında sıkışan melezliklere dönüşerek yerellik ve küresellik arasında kalan melez kültürler olarak belirirler.

⁴ Bu bağlamda Arif Dirlik'in self-oryantalizm kavramına bakılabilir. Modernist bakışla kategorize edilen dünyada Batı'nın dışında kalan toplumlar kendilerini sahip olduklarına göre değil de Batıyla karşılaştırmalı bir şekilde sahip olmadıklarına göre değerlendirdiğini belirten Dirlik (Dirlik, 2010, s. 186), doğu toplumlarının Batı'nın oluşturduğu değerler sistemini içselleştirerek batılı gerçeklik içerisinde kendine ayrılan alana yerleşmekte ve kendi farklılığını bu alana atıfla vurgulamaya çalışarak mevcut oryantalist söylemi kendi rızaları ile yeniden ürettikleri üzerinde durur. Daha açık bir ifade ile Doğu ve Batı'nın karşılaştığı temas bölgelerinde, modernist söylemin oluşturduğu hiyerarşik düzende çarpışan kültürler hegemonik olanın ürettiği bilgi çerçevesinde kategorize edilir. Bu mevcut kategorizasyonu içselleştiren ve ondan kopamayan Doğu, farklılığını egemenden ödünç aldığı ve egemeni meydana getiren değerlerle yan yana koyarak göstermeye, açıklamaya çalışır. Bu durumda temas bölgelerinde oluşan melezlikler direniş noktası oluştursa da aynı zamanda, hegemonyanın biçimlendirmesiyle içselleştirdikleri söylemsellikten kurtulamayarak onu farkında olmadan yeniden üretir ve pekiştirir.

⁵ Metin içerisinde kontrol toplumu tanımlamasına ek olarak Dirlik'in de ifade ettiği üzere kapitalizm koşulları içerisinde "kontrol" zor kullanmaya değil, müzakereye dayanmaktadır (Dirlik, 2010, s. 140).

Melezlik ya da melez kültürler, küreselleşme ile kültürlerarası ilişkilerin yoğunlaşması ve kültürün coğrafi ve toplumsal kara parçaları ile doğal ilişkisinin yok olmasının getirdiği yersiz yurtsuzlaşmanın sonucunda birbiri ile etkileşime giren ve birbirine karışan kültürel pratikler sonucunda oluşmaktadır (Tomlison, 1999, s. 158). Karşılaşan farklı kimliklerin birleşmesiyle ortaya çıkan bu melez kimlikler arada kalmışlıklarının yanı sıra, bileşenlerinden bağımsız yeni bir kimlik olarak ortaya çıkar. Bu yönüyle melezlik, kültürel kimliğin egemen olanla tamamen bütünleşerek, yok olmasına karşı yerel ile olan bağını da koruması noktasında, bir direniş alanı olarak görülebilir (Dirlik, 2009, s. 246). Fakat aynı zamanda küresel medeniyetin yarattığı değerlerle de yüklü olması onları yerel olandan uzaklaştırarak geri dönülmez bir şekilde biçimlendirmiştir. Melezliklerin bu kararsız duruşları, küresel modernitenin düzensiz hali ile benzerdir. Şöyle ki, küresel düzen içerisindeki direniş hareketlerinin yaptığı eylemler, küresel kültürün parçalarını da taşıyacağından, hegemonyaya başkaldırırken bir yandan ondan kopamaması, onu yeniden üretmesi anlamına da gelmektedir. Bu farklılıklar, içselleştirdikleri söylemleri yerli fikirlerle yan yana koyarak kendi farklılıklarını göstermeye çalışırlar (Loomba, 2000, s. 200). Ötekileştirilenin, kendi varlığını, egemene ait mevcut verili bilgi ya da ön kabulde yola çıkarak tanımlamaya çalışması; yani kendi farklılığını ve gücünü ona atıfla, onu referans vererek anlatmak istemesi, mevcut hegemonik söylemselliği pekiştirmektedir.

Bir diğer taraftan bakıldığında ise, iki uç arasındaki melezliklerin bir diğer kaçış/sığınma noktası ise kendi geleneksel alanlarıdır. Hegemonyadan kaçmak ve kendini hegemonik düzene karşı ispat etmek geleneksel olanı ötekine karşı üstün gösterme arzusunun beslemekte bu ise geleneksel/yerel olanı radikalleştirerek çatışmayı yaratmaktadır. Fakat tarih boyunca etkileşimin olduğu bir düzende saf, bakir kültürlerden bahsetmek çok da mümkün değildir. Her toplumsal yapı diğerinin izini taşımaktadır. Tarihsel sosyolojik bir olgu olarak toplumlar ve kültürler, canlı organizmalar olarak katı değişmez yapılar olmaktan ziyade, birer etkileşim sistemi ve ilişkiselliğin bir ürünüdür. Ticaretin ortaya çıkmasıyla ve sonraki dönemlerde kapitalizmin etkisiyle toplumlar karşılaşmış ve sahip oldukları devingen yapıları onların diğerleriyle ve yeni olanla etkileşimine izin vererek başkalaşmasına fırsat vermiştir. Bu nedenle küresel kültürü reddederek geleneksel olana dönüşü savunmak ya da birleşmelerin yoğunlaştığı bu dönemde saf ve öz kültürlerden bahsetmek aslında modernitenin özcü bakışını yeniden üretir.

Neoliberal dönem küreselleşmeye gelindiğinde ise üretim ve ticaretin uluslararasılaşması aynı zamanda teknolojinin sınırları aşan boyutta gelişmesiyle birlikte bu etkileşim yoğunlaşmış ve kültürler daha da içiçe geçmiştir. Burada hassas olan nokta ise bu etkileşimlerin eşit ve tarafsız bir şekilde olduğu yanılgısıdır. Hegemonik bir yapı olan yeni küresel paradigma –ki aslında tüm tarihsel paradigmlar farklı bir hegemonik yapıyı getirir– üst bir toplum kurma gayesiyle diğer toplumlar içerisine kendi anlam ve sembollerini yerleştirerek bir aidiyet yaratma çabasına girer ve bu durumda, toplumların/kültürlerin, yerel ve küresel arasında sıkışarak, her iki alanın etkisi altında kalan melez yapılara dönüşmesi kaçınılmaz hale gelir. Aslında Dirlik'in de ifade ettiği gibi küresel modernite içerisinde kültürler, dünyayı birleştirecek sosyal temeli oluşturmakta ve kapitalizmin durmaz enerjisini beslemek ve yolunu açmak için gerekli olan homojenleştirmeyi ve bütünleşmeyi sağlamak adına kapitalizmin bir nesnesi haline gelmektedir (Dirlik, 2003b, s. 282). Bu nedenle alternatif çokluklar mevcut yapıyı içselleştirdikleri için kültürler arası bir çarpışma, radikalleşme ya da keskinleşmekten bahsetmek pek de mümkün görünmemektedir.

Toparlamak gerekirse, üretimin uluslararasılaşması ile birlikte merkezin dışında kalan alanların ekonomiyeye dâhil olmaları ve görece zenginleşmeye başlamaları toplumsal alanda da

kırılmaları getirmiştir. Bu gelişmelerden beslenen postkolonyal düşünce içerisinde, merkezin ötekisi konumunda kalan farklılıkların seslerinin duyulması kolonyal dünyada bir kırılma yaratarak yeni paradigmanın getiricisi olmuştur. Böylelikle merkez ve çevre arasındaki tüm ayrımların ve sözde kolonyalist düşünce mirası olan ikiliklerin ortadan kaldırılması ve toplumların karmaşık heterojenlikler içinde yer alması amaçlanmıştır (Dirlik, 2010, s. 97). Fakat Dirlik'in de üzerinde durduğu üzere bu moderniteden kaçışı ya da mevcut egemenlik biçimlerinin ortadan kalkışını değil yeniden biçimlenişini getirmiştir. Tüm bunların temelinde yatan en köklü ve güçlü etken olarak kapitalist ekonomi, tarihsel süreç içerisinde değişen düzene uyum sağlamış aynı zamanda toplumsal olanı da kendine uydurmayı amaçlamıştır. Üretimin ulusötesileşmesi ekonomik yapıları olduğu kadar toplumları/sosyal yapıları da homojenleştirmeyi amaçlamıştır. Diğer bir ifade ile ekonomik ilişkiler temelinde şekillenen küresel süreç ve küresel kapitalizmin etkisi, kültürel ve toplumsal sömürüyü postkolonyal maskesi altında devam ettirerek dünyayı merkezlerin bir arada olduğu ama yine de tek bir merkez altında toplanan çoğulluklar olarak yapılandırmıştır. Bu ise, modernitenin ideal toplum düzeni olan bütünleşmeyi farklı bir şekilde olsa da gerçekleştirerek moderniteyi küreselleştirmiştir.

4. Sonuç

Soğuk savaşın bitmesi ve dünyanın tek bloklu bir yapıya bürünmesi ile birlikte, dünya siyaseti bu tek blok hegemonyası altında birleştirilmeye başlarken aynı zamanda ikili karşıtlıkların yıkıldığı çoklu bir yapıya doğru parçalanmaya ve evrilmeye de başlamıştır. Modern kolonyal dönemin baskılarından kurtulan "öteki" sesler, kabuklarını kırmaya çalışarak seslerini duyurma çabasına girmişlerdir. Diğer taraftan, neoliberal dönemle birlikte perdelerin ve duvarların yıkılmasıyla hız kazanan sermayenin, kürenin her tarafında rahat hareketi, ekonomik anlamda bir bütünleşmeyi ve uluslararasılaşmayı getirirken tüm bu gelişimler toplumsal ve kültürel alandan da etkili olmuştur. Ekonomik anlamda bütünleşme ve iş bölümü toplumsal ve politik uyumluluğu da zorunlu kılmakta ve toplumlar yapısal uyum programları ile ortak bir birlikteliğe doğru gitmişlerdir. Bu gelişmeler yeni bir toplumsal imgelem paradigması olarak son otuz - kırk yıllık süreçte dünyanın toplumsal ve politik yapısını da belirlemiştir.

Ekonomik bütünleşmenin sağladığı toplumsal dönüşüm ortaya çıkmaya başlayan farklılıkları, ya da "modernitenin çöp sepetine attığı gelenekleri ve kültürleri" bastırmadan ya da kolonyal dönemin aksine asimile etmeye çalışmadan sistemle uyumlu hale getirmeyi amaçlamayarak hem parçalanmayı hem de eşanlı olarak bütünleşmeyi getirmiştir. Şöyle ki; yeni küresel düzenle birlikte ortaya çıkan küresel toplum, kolonyal dönemin aksine toplumları bir birlikteliğin eş parçaları olduğu hissiyatını vererek kültürel bir aidiyet ve bağ kurmayı amaçlamıştır. Bunun için de disiplin toplumunun hatalarından dersler alarak, ötekilikleri sisteme dâhil ederek, onları kabul ederek ve yeni toplumsal alanın değerlerini empoze ederek sistemle bütünleştirmeye çabalamıştır. Diğer bir ifade ile küresel döneme hâkim olan bu kontrol toplumu, özneyi hâkimiyet altına alarak, onu değiştirmeye zorlamak yerine özneyi ve tercihlerini yeniden oluşturmayı ve böylelikle öznelerin sistemi sahiplenmelerini ve içselleştirmelerini bu yolla ise kendi rızaları ile küresel topluma eklenmelerini sağlamaktadır. Fakat bu yeni düzen, kolonyalizm olumsuzluklarını kırmış gibi görünse de yüzeyinin altında modernitenin evrenselci yapısından kopamayan zihniyetini saklamaktadır.

Küresel bir toplum kuran neoliberal küreselleşme, merkezsizleştiğini iddia etse de her toplum gibi merkez ve çevre ilişkisi içerisinde farklılıkları kendi egemenlik alanı içinde eriterek yine bir tekillığe götürdüğü söylenebilir. Bu açıdan bakıldığında yeni küresel toplum, düzenli ve tek merkezli modern köklerinden sıyrılarak kaotik ve çok merkezli bir halde modernitenin temellerini sarssa da düşünsel, kültürel ve ekonomik bağlamda Avrupamerkezci bağlarından tam olarak kopmadığını söylemek yanlış olmayacaktır. Tüm bu gelişmeler ışığında Arif Dirlik, küreselleşmeyi, modernitenin yerini almış yeni bir paradigma olarak tanımlamış ve yukarıda da üzerinde durulduğu üzere bu yeni hali "küresel modernite" kavramı ile açıklamıştır.

Bu bağlamda, neoliberal küreselleşme ve küresel modernite ilişkisinin kalbi olabilecek temel konu aslında farklılıkların yeni düzen içerisindeki konumu ve ortaya çıkan farklılık yönetimidir. Kolonyal dönemin devamında yeni bir hegemonik düzen olan küresel dönemde de her hegemonyada mevcut olan direniş hareketleri devam etmiştir. Bunlardan bir kısmı küresel sivil toplum hareketleri içerisinde yeni küresel düzenin, düzenleyici tavrına karşı dururken bir diğer tarafta ise, Robert W. Cox'un örtülü dünya olarak tanımladığı illegal, radikal oluşumlar yer almaktadır (Cox, 1997, s. 368).

Ulus devletin egemenliği zayıfladıkça devlet ve egemenlik kavramlarının birbirinden kopması ve devletlerin artık egemen olmayan aktörler olarak varlığını sürdürmesiyle birlikte egemenlik iki farklı iktidar alanına kaymaktadır, bunlar; siyasal iktisat ve şiddettir (Brown, 2011, s. 28). Bir başka ifade ile radikal oluşumlar, neoliberal politikalarla birlikte güçlenen küresel yapı karşısında devlet otoritesinin zayıflamasının yanı sıra küresele uyum sağlamak adına yerelin küresel kültüre adapte edilmeye çalışılması ve toplumların geleneksel olanla bağlarının zayıfladığı hissiyatına karşılık geleneksel olana sığınan ve onu ön plana çıkarmaya çalışan direniş hareketleri olarak belirmektedir (Huntington, 2006, s. 119). Çok basit anlamıyla topluma ve toplumsal alanların yapılarına bakıldığında her toplum politik bir alandır ve güç mücadelelerine sahiptir. Sosyolojinin temel prensiplerinden olan egemen kültür ve alt kültürler arasındaki bu iktidar mücadelesi ve direniş hali küresel ve daha geniş bir toplum olan son dönem dünya siyasetinde de kendini gösterir. Küresel medeniyetin kuruluş aşamasında yer alan alt kültürler tam anlamıyla bir karşıt hegemonya oluşturamasa da direniş hareketleri olarak ortaya çıkmakta ve bir kısmı ise radikal hareketler haline gelmektedir. Bu radikalleşmenin bir diğer nedeni de eskinin kendini koruma ve değişime direnme arzusudur ki bu da organik bir varlık olan kültürlerin doğasında vardır. Her zayıflayan gelenek veya kültür bir savunma mekanizması olarak radikalleşerek kendini korumaya alır; nasıl ki ölüm anında her canlı kendini korumak için saldırganlaşıyorsa kültürler ve gelenekler de aynı şekilde kendini gösterir. Bir diğer nokta ise, tarih boyunca karşılaşan her kültür kendi değerlerini evrensel kılarak, sisteme eklenen aktörlerden biri olmak yerine tek ve hâkim güç olma arzusu beslemektedir. Fakat bu yaklaşım, kültürü özsel bir temel üzerinde alarak onun diğerleriyle olan harmanlanmaların ve melezleşmelerin etkisiyle yaşadığını yok saymaktadır (Beudet, 2006, s. 374). Her birini kendiliğinden/kendi başına var olmuş, kendi kendine doğmuş organizmalar olarak görmek, kaçınılan fakat içselleştirdikleri modernist/kültürcü bakışı farklı yerden yeniden doğurmaktadır.

Diğer bir noktada, Batı'nın kültürel egemenliği altında onun söylemsel yapısını içselleştiren toplumların bu sınırlardan kurtulamayarak, kendini egemenin hegemonyasını kopyalayarak ya da o sınırlar içerisinde ispat etmeye çalışarak gösterir, bu da aslında mevcut hegemonyayı yeniden üretir. Dirlik'in de belirttiği üzere, ötekilerin tarihe dâhil edilmesi ve yukarıda üzerinde durulan hegemonik sistemde kendilerini ispat etme çabaları Avrupamerkezçiliği olumsuzlamıyorsa onun reddedildiği anlamına da gelmemektedir (Dirlik, 2009, s. 339). O halde

tarihsel süreç içinde kültürler melezleşir ve melez kültürler hep diğerinin izini taşıırken ona nasıl alternatif olabilir?

Dirlik'e göre postkolonyal hareketlerin de çıkmazları buradadır ve bu sebeple alternatif modernite iddiaları ve alternatif çokluk kavramları yüzeysel kalmaktadır. Yeni düzen, kolonyal dönemin ötekini dışlama ve baskılama tavrının aksine daha davetkâr bir şekilde hegemonya kurmayı amaçlasa da üst bir kültür altında birleştirme gayesi kendini korumuştur. Bu durumda bu üst kültüre çekilen toplumların yerel ile olan bağını zayıflatarak, toplumların yereli daha fazla sahiplenmelerine neden olmuş ve kültürlerin kendi farklılığını/üstünlüğünü vurgulama arzusunu somutlaştırmıştır. Fakat küresel kültürün her bir üyesi, onun kültürel yapısını içselleştirerek onun düşünsel alanı içerisinde çıkamayarak bir aidiyet geliştirmekte ve küresel ile yerel arasında sıkışan melezliklere dönüşmekte ve ortaya koydukları alternatif olma iddiaları her zaman için ötekinin de izlerini taşıyarak aslında mevcut küresel paradigmanın sınırlarında kalmaktadır.

Tüm bunlarla birlikte neoliberal küresel dönemde farklılıkların konumu ve yönetimi noktasında bu farklılıkların kültürel bir benzeşim altında kalmasının ötesinde neoliberal dönemin önene çıkan her şeyi ekonomik bir meta haline getirdiği gerçeğini de görmezden gelmemek gerekiyor. Dirlik, neoliberal küresel düzenin hegemonik yapısına odaklanırken ekonominin bu metalaştırıcı etkisini yadsımaz fakat neoliberal aklın iktisadileştirici yönünü ve demokrasi ve unsurlarının ise bu aklın içerisinde kaybolduğu gerçeğini detaylandırmamıştır. Neoliberal küreselleşme modernist bağlarından kopamayan yeni bir paradigma olsa da aynı zamanda toplumsalı tamamen bir meta haline getirerek iktisadi olarak dizayn eden bir akılsallıktır da. Yukarıda da bahsedildiği gibi bu dizaynı merkezine toplumsalı ve özneyi alarak yani öncelikle olarak onları rızaya dayalı bir şekilde sisteme entegre ederek gerçekleştirmektedir. Toplum ve toplumsal olan neoliberalizm için önemliken bu önemin temel nedeni ekonominin bir direnç ile karşılaşmadan ilerleyebilmesi adına aidiyetleri sağlamak içindir.

Bu noktada neoliberalizmin kendine özgü bir akıl tarzı, özne üretim tarzı ve davranış yönetimi olan bir ekonomikleştirme pratiği olarak tanımlayan Wendy Brown'un düşünceleri önem kazanır (Brown, 2018, s. 22). Brown'a göre neoliberal politikalar ortaya çıktığı andan itibaren öne sürdüğü ve iddia ettiği tüm demokratik söylemlerin içerisinde boşaltarak onları ekonomik çıkarlar altında şeyleştirir ve sistemin benzer parçaları haline getirir. Farklılık söylemleri ve demokratik unsurlar, ekonomik çıkarların ve pazar ihtiyacının karşılanabilmesi için pazarlanan metalar haline gelir. Toplumsal alanın tüm boyutlarını ekonomik amaçlara göre düzenleyen neoliberal sistem, içerisine aldığı farklı sesleri de araçsallaştırarak sistemin yürürlüğünü garanti altına almaya çalışır. Brown'a göre neoliberalizm siyasi olanı ekonomikleştirerek *homo politicusun*, *homo economicus* tarafından gasp edilmesine izin verir ve bu durum demokrasinin altını oyar (Brown, 2018, s. 239). Bundan dolayı neoliberal küresel durumda demokrasi ve farklılıkların kendilerini gerçekleştirebilme arzusu iktisadi çıkarların sınırlarında kalarak, onların izin verdiği ölçüde mümkün olacaktır. Tüm bu durumlar gösteriyor ki -özellikle son yıllardaki politik gelişmelere de bakılırsa- neoliberalizmin vadettiklerinin aksine alternatif olma iddiaları ve çokluklar piyasa içerisinde boğulmuştur. Böylece neoliberal demokrasi anlayışı siyasal özgürlük, siyasal eşitlik, iktidar paylaşımı, bireysel özgürlükler, ortak

faydayı amaçlayan yaşam gibi kamu çıkarı anlayışı ve katılımın kültüründen kopmuştur⁶ (Brown, 2021, s. 74).

Neoliberal düşüncenin temelinde yatan piyasa ve ekonominin serbestçe gezinebilmesi sadece sınırların açılmasıyla alakalı değil, aynı zamanda toplumsal ve siyasal uyumla da bağlantılıdır. Bu açıdan ülkelerin kültürel ve politik yapılarının üst ya da ortak sistemle uyumlu olması onların her birinin hegemonik küresel bir iktidara bağlanmasını beraberinde getirirken, siyasal ve toplumsal olan her şeyin de amaçlara uydurulması gereken birer metaya dönüştürür. Bu dönüşüm ve kontrol halinin dışında kalmak isteyen farklı sesler ise her zaman için engel teşkil etmiştir. Neoliberalizmin klasik dönemden ayıran esas noktalardan biri ve önemlisi ise burada yatmaktadır. Klasik dönemin aksine, daha önce ifade edildiği gibi, yeni dönem açıktan zor ile bastırmanın aksine bu farklılıkları sistemle entegre etme yoluna gitmiş, bunu ise insan hakları ve demokratikleştirme söylemleri altında yaparak bir anlamda bu değerleri pazarlamıştır. Özellikle Washington Uzlaşması sonrası gelişmekte olan ülkelerin sisteme katılımı için gerekli tutulan yapısal uyum programlarının en önemli kalemi demokratikleşme adımlarıdır. Klasik batı merkezinin dışında kalan ve batı bloğuna dahil edilmek istenen bu farklılıklara demokratik politik ve toplum yapısı şart koşularken aynı zamanda insan haklarının kabul edildiği demokratik küresel bir düzen vaadi de öngörülmüştür. Fakat tüm bu yapılar demokrasi ve onun unsurlarını piyasada alınır satılır bir mal haline getirerek içini boşaltmıştır.

Bu bağlam içerisinde toparlamak gerekirse, kolonyalizmi sarsarak paradigma değişiminin düşünsel boyunu oluşturan bu farklılıklar, küresel hegemonyanın dağınık yapısını oluştururken bir diğer taraftan ise modernitenin farklı bir bağlama taşınmasını zorunlu kılmışlardır. Öteki seslerin duyulduğu dağınık ve kaotik bir yapıya sahip olan neoliberal küresel dönem bir diğer taraftan da bu kaotik yapıyı küresel bir medeniyet altında birleştirmeyi hedeflemekte ve aslında dağınık bir bütünlüğün sağlandığı ironik bir yapı oluşturmaktadır. Dolayısıyla, bütünlüğe dünya küresel bir toplum yapısına doğru evrilirken her toplum gibi hegemonik bir yapı da inşa etmekte ve toplum üyeleri arasında benzeşme ve bütünlüşmeyi zorunlu kılmaktadır. Modernitenin bu üst kültür söylemine karşı olarak kendi seslerini duyurmayı arzulayan farklılıklar yeni dönemde yeniden görünmez bir hegemonya altında kalmaları ise modernitenin arzuladığı evrensel toplum idealine yakınlaşmayı getirir. İşte tam olarak burası, neoliberal küreselleşme ve modernite kavramlarının içiçe kesiştiği yerdir. Yeni paradigmanın getirileri modernitenin parçalanması üzerine otursa da, onun en çok kırıldığı bu nokta aynı zamanda ideallerine de yaklaştığı noktadır. Bir diğer taraftan neoliberal akılsallığın ortaya koyduğu iktisadi bakışı ve toplumsal olan her şeyin ekonomikleştirilmesinin de yadsınmaması gerekir. Farklılıkların görünmez bir hegemonya altında kalarak aslında benzeşmelerinin en önemli etmenlerinden bir diğeri ise ekonomidir. Neoliberalizm farklılıkların kendini gerçekleştirebilmesi noktasında modernist dönemin tekil yapısından kaçtığı iddiasını savunsa da çokluk idealleri yalnızca toplumsal alanın ekonomik amaçları gerçekleştirilebilmesi adına düzenlenmesi için kullanılan araçlardan öteye gidemez. Neoliberal iktidar farklılıkları önemser

⁶ Brown'nun üzerinde durduğu bir başka nokta ise; toplumu sistem içerisinde tutabilme adına popülist söylemlerin güçlendiği, geleneksel değerlerin toplumsal hayatı bütünlüştürmekten ziyade siyasallaşarak, taktiğe çevrildiği ve ticarileştiği meselesidir (Brown, 2021, s. 131). Geleneksel değerler ve kurumlar neoliberal söylem ve politikalar içerisinde yer alarak onun eylemlerini meşrulaştırmış aynı zamanda kitlelerin kontrolünü de sağlamayı kolaylaştırmıştır. Fakat bu durum ise muhafazakar sağ eğilimleri güçlendirerek çokluk kavramını zedeleyen bir diğer önemli etmen haline gelmiştir. Meksika sınırına çekilmek istenen duvar, Avrupa'nın göçmen politikaları, Orta Doğu'da yer alan duvar ve bariyerler bu durumun örnekleri olarak gösterilebilir. Aynı zamanda yükselen bu sağ eğilim ve milliyetçi hareketler, neoliberalizmin getirdiği rekabet kültürü içerisinde kendini kanıtlamak ve üstün kılmak arzusunun kuvvetlendirmiş ve çokluk kavramını zedeleyerek, Dirlik'in de üzerinde durduğu kültürlerin şeyleştirerek modernist/kültürcü bakışı güçlendirecektir.

görünürken, tüm bu sesler aynı zamanda onun için aidiyet kazandırılarak yoldan çekilmesi gereken engeller iken, bunlara yönelik demokratik söylemler ise iktisadi amaçlar için kullanılan araçlardır. Bu nedenle her özne ve toplum sistemle uyumlu olacak şekilde aynılaşıyor ve yeniden üretilir. Bu açıdan farklılıklar ve alternatif söylemler noktasında neoliberal küreselleşme modernist bağlarından kopmadığı bir gerçektir fakat bu gerçeği neoliberal düzenin ekonomik akıllasılığını göz ardı etmeden okumak gerekmektedir.

FİNANSAL DESTEK

Yazar bu çalışma için herhangi bir finansal destek almadığını beyan etmiştir.

ETİK

Bu çalışmada etik ilke ve standartlara uyulduğu beyan edilmiştir.

ÇIKAR ÇATIŞMASI

Yazar herhangi bir çıkar çatışması beyan etmemiştir.

Kaynakça

- Beaudet, P. (2006). Atina ve Mısır'da: Antik uygarlıklar ve Batı'nın icad edilmesi. M. Yılmaz (Ed.), *Medeniyetler çatışması*. İçinde (ss. 367–378). Vadi Yayınları.
- Brown, W. (2011). *Yükselen duvarlar zayıflayan egemenlik*. Metis Yayınları.
- Brown, W. (2018). *Halkın çözülüşü: Neoliberalizmin sinsî devrimi*. Metis Yayınları.
- Brown, W. (2021). *Neoliberalizmin harabelerinde: Batı'da antidemokratik siyasetin yükselişi*. Metis Yayınları.
- Campbell, A. (2007). ABD'de neoliberalizmin doğuşu: Kapitalizmin yeniden örgütlenmesi. A. Saad-Filho & D. Johnston (Eds.), *Neoliberalizm: Muhalif bir seçki*. İçinde (ss. 305–325). Yordam Kitap.
- Clarke, S. (2007). Neoliberal toplum kuramı. Saad-Filho, Afredo; Johnston, Deborah (Der.). *Neoliberalizm: Muhalif bir seçki*. İçinde (ss. 91–106). Yordam Kitap.
- Cox, R. W. (1997). The Retreat of the State? *International Journal*, 52(2), 366–369. <https://doi.org/10.1177/002070209705200209>
- Dardot, P., & Laval, C. (2012). *Dünyanın yeni aklı: Neoliberal toplum üzerine deneme*. İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Dirlik, A. (1998). Avrupamerkezcilikten sonra tarih var mı? Küreselcilik, sömürgecilik-sonrası ve tarihin inkarı. *Cogito*, 15, 260–261.
- Dirlik, A. (2000). Globalization as the end and the beginning of history: The contradictory implications of a new paradigm. *Rethinking Marxism*, 12(4), 4–22. <https://doi.org/10.1080/08935690009359020>
- Dirlik, A. (2003a). Modernity in question? Culture and religion in an age of global modernity. *Diaspora: A Journal of Transnational Studies*, 12(2), 147–168. <https://doi.org/10.3138/diaspora.12.2.147>
- Dirlik, A. (2003b). Global modernity?: Modernity in an age of global capitalism. *European Journal of Social Theory*, 6(3), 275–292. <https://doi.org/10.1177/13684310030063001>
- Dirlik, A. (2009). Kriz, kimlik, siyaset: Küreselleşme yazıları. İletişim Yayınları.
- Dirlik, A. (2010) *Postkolonyal aura*. Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi.
- Dirlik, A. (2012) *Küreselleşmenin sonu mu?*. Ayrıntı Yayınları.
- Erkızan, H. N. (2002). Küreselleşmenin tarihsel ve düşünsel temelleri üzerine. *Doğu Batı Düşünce Dergisi*, 18, 61–77.
- Hardt, M., & Negri, A. (2012). *İmparatorluk*. Ayrıntı Yayınları.
- Harvey, D. (2005). *A brief history of neoliberalism*. Newyork: Oxford University Press.
- Huntington, S. P. (2006). Batı tek'tir ama evrensel değildir. M. Yılmaz (Ed.), *Medeniyetler çatışması*. İçinde (ss. 122–127). Vadi Yayınları.
- İnsel, A. (2011). *Neo-Liberalizm: Hegemonyanın yeni dili*. Birikim Yayınları.
- Jessop, B. (2009). *Kapitalist devletin geleceği*. Epos Yayınları
- Kazgan, G. (2009). *Küreselleşme ve ulus devlet: Yeni ekonomik düzen*. İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Levine, D. N. (2004). Note on the Concept of an Axial Turning in Human History. In *Rethinking Civilizational Analysis* (pp. 67–70). SAGE Publications Ltd. <https://doi.org/10.4135/9781446215739>
- Loomba, A. (2000). *Kolonyalizm postkolonyalizm*. Ayrıntı Yayınları.
- Özlem, D. (2004). *Tarih felsefesi*. İnkılap Kitabevi.

Sarıbay, A. Y. (2004). *Modernitenin ironisi olarak globalleşme*. Everest Yayınları.

Steger, M. B. (2013). *Küreselleşme*. Dost Kitabevi Yayınları.

Tomlison, J. (1999). *Küreselleşme ve kültür*. Ayrıntı Yayınları.

Extended Abstract

With the end of the cold war and the world becoming a one-bloc structure, world politics began to be united under this one-bloc hegemony, while at the same time it began to disintegrate and evolve into a multi-structure where bilateral oppositions were broken down. The "other" voices that survived the repression of the modern colonial period tried to make their voices heard by trying to break their shells. On the other hand, with the neoliberal period, all these developments were effective from the social and cultural sphere while bringing comfortable movement, economic integration and internationalization all over the sphere of capital, which gained momentum with the fall of curtains and walls. Economic integration and the division of labor also require social and political cohesion, and societies have moved towards a common union with structural cohesion programs. These developments have also determined the social and political structure of the world in the last thirty to forty years as a new social image paradigm.

The social transformation of economic integration did not aim to harmonize the differences that began to emerge with the system without trying to assimilate them, unlike the colonial period, bringing both fragmentation and simultaneous integration. In other words, this control society, which dominates the global period, dominates the subject and allows them to re-establish the subject and their preferences and thus to enable the subjects to own the system and in this way to articulate it voluntarily into the global society. However, although this new order seems to have broken the negativity of colonialism, it hides the mentality that cannot be detached from the universalist structure of modernity beneath its surface. From this point of view, the new global society shakes the foundations of modernity in a chaotic and multicenter state, stripping it of its regular and single-centered modern roots; In the intellectual, cultural and economic context, it is not wrong to say that Europe has not fully broken away from its centrist ties. In light of all these developments, Arif Dirlik defined globalization as a new paradigm that has replaced modernity and explained this new situation with the concept of "global modernity".

In this context, the main issue that can be the heart of the relationship between neoliberal globalization and global modernity is actually the position of differences in the new order and the resulting difference management. But here Dirlik's criticism becomes important. Although the neoliberal global era appears to be a system in which so-called multipliers can present themselves, it cannot get rid of its integrative modernist roots. It shows that societies that internalize its rhetorical structure under the cultural domination of the West cannot get rid of these boundaries, copying the hegemony of the ruler or trying to prove it within those limits, which actually reproduces the existing hegemony. As Dirlik points out, the inclusion of others in history and their efforts to prove themselves in the hegemonic system mentioned above do not mean that it is rejected if it does not negligently deny European centrism (Dirlik, 2009, p. 339). So how can cultures be hybridized in the historical process, and how can hybrid cultures always be an alternative to the other while following in the footsteps of the other?

According to Dirlik, the deadlocks of postcolonial movements are also here, and for this reason, alternative modernity claims and alternative concepts of multitude remain superficial. Although the new order aimed to establish hegemony in a more inviting way, contrary to the attitude of excluding and suppressing the other of the colonial period, the aim of uniting under a higher culture has preserved itself. In this case, by weakening the ties of the societies withdrawn to the upper culture, they have caused the societies to adopt more local and embodied the desire of cultures to emphasize their own difference / superiority. However, each member of the global culture, by internalizing its cultural structure, develops a sense of belonging by not getting out of its intellectual sphere, and turns into hybridity between global and local, and their claims to be an alternative always bear the traces of the other, and in fact remain within the boundaries of the current global paradigm.

With all this, we should not ignore the fact that the neoliberal period made everything that stood out an economic commodity. While focusing on the hegemonic structure of the neoliberal global order, Dirlik did not deny this metamorphic effect of the economy, but did not elaborate on the economic direction of the neoliberal mind and the fact that democracy and its elements were lost in this mind. Although neoliberal globalization is a new paradigm that cannot be broken from modernist ties, it is also a rationality that designs socially by making it a commodity completely. This design is carried out by taking the social and subject to the center, that is, by integrating them into the system in a consensual way. While it is important for society and social neoliberalism, the main reason for this importance is to provide belongings so that the economy can move forward without encountering resistance.

When summed up in this context, the neoliberal global period, which has a scattered and chaotic structure in which other sounds are heard, on the other hand, aims to unite this chaotic structure under a global civilization and in fact constitutes an ironic structure in which a scattered integrity is achieved. Therefore, as the integrated world evolves towards a global society structure, it necessitates adversity and integration among members of society. The differences that aspire to make their voices heard in opposition to this upper cultural discourse are again under invisible hegemony in the new era, bringing a convergence to the universal social ideal desired by modernity. This is exactly where the concepts of neoliberal globalization and modernity intersect. On the other hand, the economic view of neoliberal rationality and the economicization of everything social should not be unquestioned. Another of the most important factors of the adhering of differences under an invisible hegemony is the economy. In this respect, it is a fact that neoliberal globalization cannot be broken from modernist ties in terms of differences and alternative discourses, but it is necessary to read this fact without ignoring the economic rationality of the neoliberal order.